

Юрій Моїсєєв

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського та адміністративного права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6610-9015>
moiseev.ua@ukr.net

Юлія Уралова

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1065-2099>
uralova.yuliya@gmail.com

СТРАХОВА ПОСЛУГА У ДОКТРИНІ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

АНОТАЦІЯ. Необхідність забезпечення сталого розвитку українського ринку страхування на основі інтеграції та гармонізації з країнами Європейського Союзу, запровадження у національне законодавство європейських стандартів, принципів і культури надання страхових послуг об'єктивно обумовлюють потребу удосконалення правового регулювання надання страхових послуг. Специфіка страхових послуг потребує поглибленого та комплексного наукового опрацювання різних аспектів цієї правової категорії з метою підвищення рівня страхового захисту, визначення сутності процесу надання страхових послуг у сучасних умовах господарювання.

Метою статті є розкриття господарсько-правової природи страхових послуг як результату діяльності страховиків, проведення порівняльного аналізу існуючих у правовій доктрині господарського права визначень понять “страхування” і “страхова послуга”, “страховий продукт” та їх співвідношення.

З урахуванням того, що у науковому середовищі існує доволі велика кількість теоретичних концепцій, коли страхова послуга розглядається як дія, діяльність, економічне благо, функції, економічні відносини, операція уточнено поняття страхової послуги як сукупності процесу та результату. Зазначається, що страхова послуга є складною правовою категорією, сутність якої має комплексний характер і може розглядатися в економічному та правовому аспектах. Акцентовано увагу на притаманності характеристик товару, який має цінову визначеність і вартісний характер.

Обґрунтовано, що важливим проявом специфіки страхових послуг є єдність процесу надання послуги та її результату – задоволення потреб страхувальників у страховому захисті. На основі такого підходу запропоновано класифікацію страхових послуг, що передбачає виокремлення двох основних груп – основних і додаткових. Під основними послугами слід розглядати послуги з надання страхового захисту, тоді як інші послуги, що не передбачають надання страхового захисту, відносяться до додаткових.

У результаті проведеного аналізу основних концепцій розуміння страхової послуги додатково аргументовано, що з урахуванням господарсько-правової природи страхування як виду господарської діяльності, страхова послуга не зводиться до самої дії або діяльності страховика, а може розглядатись як окреме явище, що має характер нематеріального блага та полягатиме у наданні страховиком страхувальнику страхового захисту у разі настання певних подій (страхових випадків).

Відповідно, процес надання страхової послуги у господарсько-правовому значенні пропонується розглядати як комплекс фактичних та/або юридичних дій страховика (що мають значення юридичного факту, оскільки їхнє вчинення спричиняє правові наслідки для страхувальника), спрямованих на запобігання, подолання і відшкодування збитків, заподіяних конкретним об'єктам, матеріальним цінностям юридичних і фізичних осіб, життю і здоров'ю фізичних осіб тощо, і відбувається у певному порядку, визначеному відповідно до умов договору та/або вимог законодавства, і передбачає декілька етапів, зокрема й укладання договору та належне виконання своїх зобов'язань учасниками процесу.

Автори обґрунтовують висновок про необхідність уточнення у господарському законодавстві поняття страхування як виду господарської діяльності з урахуванням класифікації страхових послуг на основні та додаткові. Відповідно, запропоновано розглядати страхування як діяльність спеціально уповноважених державних організацій та суб'єктів господарювання (страховиків), спрямовану на надання послуг юридичним особам або громадянам (страхувальникам) щодо захисту їхніх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків), за рахунок грошових фондів, які формуються зі сплати страхувальниками страхових платежів, а також надання інших додаткових послуг (ремонт ушкодженого майна, юридичне сприяння, заміна пошкодженого майна, консультування тощо). Для забезпечення практичних аспектів у виробленні сучасних підходів до правового регулювання надання страхових послуг запропоновано внести зміни до чинного законодавства, зокрема Господарського кодексу України.

Ключові слова: страхування; страхова послуга; страховий продукт; страховий захист; страхувальник; страховик.

Сьогодні за обсягами наданих послуг страховий ринок України дещо поступається банківському, але значно перевищує інші сектори небанківського ринку фінансових послуг. Такий результат певною мірою є наслідком значної активізації процесів інтегрованості української економіки в світове економічне середовище. Зі свого боку забезпечення сталого розвитку українського ринку страхування на основі інтеграції та гармонізації з країнами Європейського Союзу (далі – ЄС), потребує

запровадження у національне законодавство європейських стандартів, принципів та культури надання страхових послуг.

Страхова послуга як структуроутворюючий елемент страхової діяльності має специфічний характер, оскільки певною мірою відображає сукупність економічних відносин між суб'єктами, що полягають у наданні й отриманні страхового захисту. Як слушно зазначає А. Беспалова, вирішення питання сутності, вимог і наповнення страхової послуги має принципове практичне значення, від чого залежить ефективність страхового захисту та його фінансове забезпечення з боку страховиків¹.

У такому контексті особливого значення набуває питання належного господарсько-правового забезпечення процесу надання страхових послуг у межах функціонування складної та розгалуженої структури страхового ринку. При цьому вдосконалення правового регулювання страхових послуг повинно враховувати вплив таких факторів, як ускладнення традиційних видів страхових послуг, поява абсолютно нових страхових послуг, які в окремих випадках набувають природи складного об'єкта, а також наданням страховим послугам самостійного значення у сфері фінансових послуг.

Отже, першочерговим завданням сьогодення є посилення регуляторного потенціалу законодавчих положень щодо страхових послуг, яке може здійснюватися через оновлення концептуальних і прикладних підходів у господарському законодавстві України, спрямованих на удосконалення правової основи страхових послуг задля підтримання її в максимально ефективному стані.

Утім, аналізуючи положення національного законодавства на предмет врегулювання відносин щодо надання страхових послуг, доводиться констатувати, що у різних нормативно-правових актах існує ціла низка прогалин і протиріч щодо питання правового регулювання страхових послуг. Передусім це стосується питання узгодженості й однозначності розуміння сутності таких понять, як “страхування”, “страхова послуга”, “страховий продукт”, “послуга з надання страхового захисту” тощо. Також відсутні чіткі критерії щодо якості та умов надання страхових послуг із боку страховиків у таких важливих сферах, як майнове й особисте страхування.

Таке положення не тільки не відповідає вимогам законодавчої техніки, а й призводить до того, що ускладнюється подальший розвиток надання страхових послуг, знижується рівень ефективності страхового захисту учасників відносин у сфері господарювання, уповільнюються процеси гармонізації з законодавством ЄС та євроінтеграції страхового ринку України.

Викладене вище вказує на актуальність і доцільність дослідження господарсько-правових аспектів надання страхових послуг з метою форму-

¹ А. Беспалова, ‘Сучасні вимоги до страхових послуг’ (2016) 1 Финансы, учет, банки 45.

вання нових теоретичних положень та обґрунтування пропозицій щодо удосконалення господарсько-правового регулювання діяльності страховиків із надання страхових послуг.

При застосуванні нормативно-правових актів, що регулюють право-відносини із надання страхових послуг, виникає низка проблем теоретичного та практичного характеру, частина з яких не має однозначного вирішення і потребує комплексного наукового дослідження.

Дослідженню сутності страхових послуг, зокрема у сфері господарювання, приділяють увагу вітчизняні науковці у галузі як економіки, так і юриспруденції. Зокрема, варто відзначити здобутки таких учених, як В. Базилевич, А. Беспалова, О. Вовчак, І. Войцеховська, О. Гаманкова, А. Головачова, Ю. Клапків, Н. Пацурія, О. Подцерковний, Н. Приказнюк, В. Резнікова, С. Скибинський, А. Таркуцяк, І. Фисун, О. Чернявська, В. Шевченко та ін.

Однак, незважаючи на досить ґрунтовні дослідження окремих аспектів правового регулювання страхових послуг, виникає необхідність наукового осмислення сутності, ролі та змісту страхових послуг як правової категорії, проведення комплексного дослідження методологічної основи застосування законодавства, що регулює страхові послуги у сфері господарювання.

Мета дослідження полягає в уточненні правових характеристик поняття “страхова послуга” на основі систематизації підходів до їх розуміння у законодавчих актах і наукових джерелах, розкриття особливостей процесу надання страхової послуги, доопрацювання питання страхового захисту як результату страхової послуги, конкретизація окремих умов надання страхових послуг з урахуванням європейського досвіду.

У межах наукового опрацювання такої багатогранної та складної категорії, як страхова послуга, доцільно звернути увагу, що від початку розбудови в Україні ринкової економіки і дотепер такий термін, як “страхова послуга”, досить часто використовувався у різних юридично-термінологічних конструкціях господарського, цивільного та фінансового законодавства.

Так, наприклад, у ст. 352 Господарського кодексу України (далі – ГК України) передбачено:

Страхування – це діяльність спеціально уповноважених державних організацій та суб’єктів господарювання (страховиків), пов’язана з наданням страхових послуг юридичним особам або громадянам (страхувальникам) щодо захисту їх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків), за рахунок гро-

шових фондів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів².

Аналіз вказаної норми ГК України дає змогу визначити декілька ключових характеристик терміна “страхові послуги” у її співвідношенні з такою загальною правовою категорією, як страхування. Зокрема, слід вказати, що, по-перше, страхування як діяльність пов’язана саме з наданням страхових послуг; по-друге, визначено коло суб’єктів, які надають та отримують страхові послуги. При цьому, якщо до першої групи виконавців послуг відносяться спеціально уповноважені державні організації та суб’єкти господарювання (страховики), то другу групу замовників становлять юридичні особи або громадяни (страхувальники). По-третє, сутність страхової послуги полягає у наданні захисту майнових інтересів страхувальників у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків).

Поряд із цим доцільно підкреслити, що у ГК України присутній елемент невизначеності, оскільки не розкривається таке поняття, як “ страхова послуга”, що має загалом несприятливий вплив на формування практики надання таких послуг у сфері господарювання.

Продовжуючи дослідження страхових послуг, не можна обійти увагою визначення поняття “страхування”, закріпленого на рівні спеціального законодавства, а саме Закону України “Про страхування” (далі – Закон), який відповідно до преамбули спрямований на створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та фізичних осіб³. Згідно зі ст. 1 цього нормативно-правового акта страхування визначається як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством.

Також загальними положеннями Закону передбачено, що предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестраховання і фінансова діяльність, пов’язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їхнім управлінням. При цьому дозволяються виконання зазначених видів діяльності у вигляді надання послуг для інших страховиків на підставі укладених цивільно-правових угод, надання послуг (виконання робіт), якщо це безпосередньо пов’язано із зазначеними видами діяльності.

Порівняльний аналіз зазначених норм дає змогу зробити висновок, що, на відміну від ГК України, у Законі таке ключове поняття, як “страху-

² Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>> (дата звернення: 03.06.2021).

³ Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>> (дата звернення: 03.06.2021).

вання”, характеризується як цивільно-правові відносини, але законодавець взагалі не використовує такого терміна, як “страхові послуги”.

Варто акцентувати увагу, що в інших нормах Закону знайшов своє відображення термін “послуги”, у межах побудування правової моделі певних видів правовідносин у сфері страхування. Зокрема, закріплена можливість надання допоміжних послуг зі страхування, такі як консультаційні послуги, оцінка актуарного ризику та задоволення претензій (ст. 2).

На основі зіставлення різних норм Закону можна зробити висновок, що одночасно з ключовим терміном “страхування” використовуються такі терміни, як “страхові послуги”, “послуга”, “допоміжні послуги”, “консультаційні послуги”, але, на відміну від поняття “страхування”, не розкривається їхній зміст по суті.

У розвиток наукового дослідження змісту поняття “страхової послуги” в аспекті господарсько-правового регулювання важливе значення мають положення ст. 4 Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, де, зокрема, у п. 9 зазначено, що послуги у сфері страхування вважаються фінансовими послугами. Відповідно, фінансова послуга розглядається законодавцем як операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів (п. 5 ст. 1)⁴.

Звертаючись до аналізу окремих нормативно-правових актів господарського, цивільного та фінансового права щодо поняття страхових послуг, також варто звернути увагу на положення перспективного законодавства. Так, наприклад, у проекті Закону України “Про страхування” страхова послуга визначається як вид фінансової послуги, яка надається страховиком з метою забезпечення потреби потенційного страхувальника у страховому захисті, на підставі договору страхування⁵. Дещо інший підхід у проекті Закону України “Про фінансові послуги та фінансові компанії”, де як фінансових послуг розглядається страхування (п. 1 ст. 4)⁶.

Загалом підтримуючи віднесення страхових послуг до категорії фінансових послуг, варто зауважити, що ототожнювати страхування та страхові послуги у наведеній нормі законопроекту не є логічним, оскільки це

⁴ Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>> (дата звернення: 03.06.2021).

⁵ Про страхування: проект Закону України від 29 березня 2021 р. № 5315 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71544> (дата звернення 19.05.2021).

⁶ Про фінансові послуги та фінансові компанії: Проект Закону України від 15 лютого 2021 р. № 5065 <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71092> (дата звернення: 27.04.2021).

суперечить не тільки базовим підходам до розуміння правової природи такого явища, як “страхування”, а й значною мірою нівелює особливості страхових послуг як різновиду фінансових послуг.

При подальшому опрацюванні питання про належність страхових послуг до фінансових послуг варто зазначити, що такий підхід загалом відповідає світовим стандартам. Так, у Генеральній угоді про торгівлю послугами (GATS), ухваленій у рамках Світової організації торгівлі, членом якої є й Україна, існує Додаток щодо фінансових послуг⁷. Для цілей цього Додатка фінансовою послугою є будь-яка послуга фінансового характеру, яку пропонує постачальник фінансових послуг будь-якої країни-члена. Фінансові послуги включають усі страхові послуги, а також послуги, пов’язані зі страхуванням, банківські й інші фінансові послуги.

Отже, можна зробити висновок, що в законодавчому масиві України відсутні положення щодо виокремлення страхової послуги як самостійної правової дефініції та не надається їй визначення. При цьому має місце ситуація, коли у нормативно-правових актах закріплено різні за змістом поняття, які позначені одним терміном – “страхування”: в одних випадках визначення поняття страхування як діяльності є достатньо широким та охоплює термін “страхові послуги”, тоді як в інших випадках – страхові послуги відносяться до операцій із фінансовими активами (фінансових послуг). Наслідком такого положення є те, що застосування законодавства про страхові послуги супроводжується виникненням проблем, частина з яких не має однозначного вирішення, зокрема й на рівні судової практики.

Варто акцентувати увагу, що залишаючись одним із найбільш дискусійних і складних у сфері страхування питань щодо сутності поняття страхової послуги, впродовж тривалого часу привертає увагу представників різних галузей наукового знання, зокрема економічної та юридичної науки. При цьому одним із найбільш актуальних є питання співвідношення страхової послуги з такими ключовими термінами, як “страхова діяльність”, “страховий продукт”, “товар”.

Зокрема, концептуальні ідеї щодо страхової послуги відображені у працях В. Резнікової, яка акцентує увагу на тому, що предметом страхової діяльності є страхова послуга та/або страховий продукт. При цьому цілком слушно авторка зазначає, що такі поняття, як “страховий продукт”, “страховий товар”, “страхова послуга”, відрізняються один від одного і між ними можна встановити певну ієрархію. Первинним, найбільш загальним поняттям є страховий продукт – результат людської діяльності, спрямований на здійснення економічного захисту. Страховий продукт конкретизується в послугі щодо страхового захисту в “стра-

⁷ Генеральна угода про торгівлю послугами (GATS) від 15 квітня 1994 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_017> (дата звернення: 21.05.2021).

ховій послугі”. Головний зміст продукту – відшкодування збитку при настанні страхової події. Страхову послугу слід обов’язково розглядати як товар – “страховий товар”, споживча вартість якого ґрунтується на об’єктивній потребі у страховому захисті. Страховий продукт – це набір страхових послуг із попередження і ліквідації наслідків конкретного переліку несприятливих подій, визначених у договорі страхування. Відповідно, запропоновано страхову послугу визначити як специфічний товар, що пропонується до реалізації на страховому ринку. Як і будь-який інший товар, вона має споживчу і мінову вартість. Споживчою вартістю страхової послуги є забезпечення страхового захисту (страхового покриття). Мінова вартість – це ціна страхової послуги, яка виражається у страховому тарифі, а потім у страховому внеску⁸.

Деякий інший підхід займає О. Гаманкова, яка вважає, що не завжди послуги з надання страхового захисту виступають як товар. Зокрема, послуги зі страхового захисту, які отримують громадяни через систему загальнодержавного обов’язкового соціального страхування, не можуть вважатися товаром. Ці послуги є результатом перерозподільчих фінансових відносин у цій сфері, у процесі яких формуються і використовуються цільові фонди державного соціального страхування. Страхова послуга тут не є об’єктом купівлі-продажу і не виступає у товарній формі⁹.

Слід підкреслити, що наведені вище визначення становлять лише частину від усіх сформульованих у науці авторських визначень поняття страхової послуги. При цьому формулюючи авторські визначення названої категорії, дослідники по-різному розставляють акценти стосовно характеристик страхової послуги, що не тільки вказує на дискусійність цього питання, а й обумовлено різною галузевою спрямованістю здійснених досліджень.

При аналізі положень вітчизняного законодавства доводиться констатувати, що у деяких нормативно-правових актах послуги розглядаються як дії або діяльність. Так, наприклад, у Законі України “Про захист прав споживачів” послуга – це діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб (п. 17 ч. 1 ст. 1)¹⁰.

Також, враховуючи зміст ст. 901 Цивільного кодексу України, послугою можна вважати певну дію або діяльність, яку одна сторона (виконавець) зобов’язується надати за завданням другої сторони (замовника),

⁸ В. Резнікова, *Правове регулювання посередництва у сфері господарювання (теоретичні аспекти)* (Хмельницький ун-т управління та права 2010) 570.

⁹ О. Гаманкова, ‘Ринок страхових послуг України: сутність, тенденції та шляхи розвитку’ (автореф дис д-ра екон наук, 2010) 12.

¹⁰ Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>> (дата звернення: 19.05.2021).

а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором¹¹.

Зазначені вище положення законодавства стали певною мірою підґрунтям для окремого методологічного підходу у наукових дослідженнях, що базується на загальній характеристиці страхування як виду господарської діяльності та відповідно до якого страхові послуги розглядаються як діяльність або відносини.

Так, наприклад, варто акцентувати увагу на досить об'ємне та ґрунтовне формулювання поняття страхових послуг, яке пропонує Н. Пацурія, вважаючи, що у загальному вигляді страховими послугами виступає діяльність, яка може виконуватись в інтересах страхувальників для забезпечення їх потреби у захисті майнових інтересів, що містить такі елементи, як можливість вибору конкретного виду¹². Також авторка уточнює, що *страхова послуга у сфері господарювання* – це діяльність суб'єктів господарювання щодо задоволення потреб учасників страхових правовідносин у сфері господарювання (як страхувальників, вигодонабувачів, третіх осіб) у захисті майнових інтересів, за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів на підставі закону або договору страхування¹³.

Спираючись на зазначені вище положення законодавства та беручи до уваги розглянуті наукові судження, потрібно визнати, що поняття “страхова послуга” може мати різні значення, які певною мірою відображають фактичне змістовне навантаження.

Таке положення багато у чому є наслідком того факту, що відносно такого загального терміна, як “послуга”, у науковому середовищі існує доволі велика кількість теоретичних концепцій, коли послуга розглядається як дія, діяльність, економічне благо, функції, економічні відносини, операція тощо. Як аргументовано зазначає Ю. Клапків, сучасний етап формування ринку страхових послуг в Україні характеризується певною багатополарністю в трактуванні такої його фундаментальної складової, як страхова послуга, та її теоретичної домінанти – страхового ризику. Яскравим вираженням розрізнення страхової послуги від інших є часова диспропорція виробництва та споживання¹⁴.

У зв'язку з цим вбачається, що для досягнення наукових і практичних цілей із правової точки зору є необхідним уточнення сутності страхової послуги через призму сукупності двох важливих складових, а саме – про-

¹¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435.IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (дата звернення: 23.05.2021).

¹² Н. Пацурія, ‘Правила страхування як основна правова форма закріплення умов добровільного страхування’ (1998) 7 *Предпринимательство, хозяйство и право* 15.

¹³ Н. Пацурія, І. Войцеховська, А. Головачова, *Правове регулювання діяльності у сфері страхування та перестраховання: проблеми теорії та практики* (Ліра-К 2017) 52.

¹⁴ Ю. Клапків, *Ринок страхових послуг: концептуальні засади, технічні інновації та перспективи розвитку* (Тернопіль ТНЕУ 2020) 41.

цесу надання страхової послуги та її результату. Такий підхід пояснюється тим, що результату передують діяльність страховика, які загалом становлять невідлиме ціле, оскільки, як було зазначено вище, страхова послуга, спрямована на досягнення специфічного результату – забезпечення потреби страхувальника у захисті майнових інтересів, який є невіддільним від діяльності самого страховика.

У цьому контексті досить слушною є позиція Н. Богомаз, що 'будь-яку послугу, в тому числі і страхову можна поділити на дві важливі складові частини, які не можуть існувати одна без іншої – це процес надання послуги та результат'¹⁵.

Зокрема, В. Тринчук підкреслює, що страхова послуга, на відміну від продукту, завжди є процесом, під час якого відбувається взаємодія між її виробником і споживачем та їй притаманні такі характеристики: невідчутність, невіддільність, непостійність якості, незбереженість, невиключність¹⁶.

У розвиток дослідження процесу надання страхової послуги варто звернути увагу на загальний висновок К. Гренрооса, який вважає, що послуга – це процес, який містить серію (або декілька) невідчутних дій, що за потреби відбуваються при взаємодії між покупцями й обслуговуючим персоналом, фізичними ресурсами, системами підприємства – постачальника послуг. Цей процес спрямований на вирішення проблем покупця послуги¹⁷.

У правовому полі підґрунтям для характеристики страхової послуги як процесу є загальні положення господарського та фінансового законодавства. Так, відповідно до ст. 259 ГК України вид господарської діяльності має місце у разі об'єднання ресурсів для створення виробництва певної продукції або надання послуг. При цьому окремий вид діяльності може складатися з єдиного простого процесу або охоплювати низку процесів¹⁸.

У ракурсі досліджуваного аспекту страхової послуги як процесу також привертає увагу визначення економічної діяльності та послуги, наведеної у Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД-2010). Зокрема, у Національному класифікаторі економічна діяльність визначається як процес виробництва продукції (товарів і послуг), який здійснюють із використанням певних ресурсів: сировини, матеріалів, устаткування, робочої сили, технологічних процесів тощо. Економічну діяльність характеризують витрати на виробництво, процес виробництва та випуск

¹⁵ Н. Богомаз, 'Маркетингові стратегії на українському страховому ринку' (2006) 81–82 Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Економіка" 65.

¹⁶ В. Тринчук, 'Формування та розвиток маркетингу страхових компаній' (дис канд екон наук, 2004) 121.

¹⁷ С. Gronroos, *Service management and marketing* (West Sussex 2000) 93.

¹⁸ Господарський кодекс України (н 2).

продукції. Відповідно, послуги розглядаються як результат економічної діяльності, відносно якого не можна встановити права власності¹⁹.

Варто зазначити, що процес здійснення страхових послуг відрізняється від аналогічних процедур надання послуг у інших видах господарської діяльності передусім фінансовим механізмом платежів, зокрема, часом отримання оплати та здійсненням відповідних витрат на діяльність.

Зокрема, О. Гаманкова підкреслює, що процес побудови взаємин між страховиком і страхувальником із надання страхових послуг містить два найважливіші етапи, що відіграють вирішальну роль у сприйнятті страхувальником корисності страхової послуги, оскільки пов'язані з підвищенням рівня її відчутності, матеріальності. Перший: укладення договору і сплата страхових премій (матеріалізація страхової послуги для всієї сукупності страхувальників у вигляді набутого страхувальниками спокою та впевненості через отримання гарантії страхового захисту). Другий – проведення страхової виплати (індивідуальна матеріалізація гарантії страхового захисту при настанні страхового випадку, передбаченого договором страхування)²⁰.

Деяку іншу позицію займають Л. Садикова та Є. Коробейникова, які роблять висновок, що тільки при настанні страхового випадку страховий продукт трансформується у страхову послугу. Остання може бути для страхувальника потенційною – в момент укладання договору, і реальною – при отриманні страхового відшкодування або забезпечення у результаті настання страхового випадку²¹.

З таким підходом не погоджується М. Пономаренко, який вважає, що впродовж усієї дії договору страховик несе перед страхувальником зобов'язання відшкодувати збитки у разі настання страхового випадку і, таким чином, надає страхову послугу. Відсутність у межах страхового захисту настання страхового випадку, а відповідно, і виплати страхового відшкодування, ще не означає відсутність позитивного економічного ефекту для страхувальника як споживача послуги²².

Водночас Ю. Клапків підкреслює, що сплачені страхувальником фінансові ресурси забезпечують йому впевненість у тому, що він має страховий захист й отримає відшкодування збитку, якщо відбудеться страховий випадок. Саме це є невід'ємною частиною страхової послуги у товарній формі. При цьому реальна матеріалізація страхової послуги

¹⁹ Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010: наказ Державного Комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 29 листопада 2010 р. <<http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10>> (дата звернення: 15.04.2021).

²⁰ О. Гаманкова, 'Страхова послуга як продукт діяльності страхових компаній в умовах ринку' (2008) 104 Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Економіка" 65.

²¹ Л. Садикова, Е. Коробейникова, 'Критерии классификации страховых продуктов' (2014) 8 Вестник ОГУ 170.

²² М. Пономаренко, 'Страхові послуги як результат трансформації продукту страхової компанії' (2015) 48 Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічні науки 95.

відбувається лише для тих страхувальників, чиї застраховані інтереси постраждали від страхового випадку, та індивідуалізуються у формі страхового захисту через страхові виплати²³.

Беручи до уваги наведену точку зору, є можливим представити процес надання страхової послуги у вигляді певного стандартного алгоритму дій, що передбачає: а) здійснення фінансових витрат із боку страховика в організацію виробництва страхового продукту, що охоплює певний набір страхових послуг; б) укладання зі страхувальником договору страхування, предметом якого є страхова послуга; в) здійснення страхувальником страхових внесків відповідно до умов договору страхування; г) отримання страхувальником страхового відшкодування або забезпечення від страховика в результаті настання страхового випадку.

Корисність конкретизації процесу надання страхових послуг проявляється в тому, що у цьому випадку особливе значення має той факт, що процес надання страхової послуги передбачає певну кількість елементів юридичного складу, який переходить у якість, оскільки створює можливість настання наслідків, які передбачені сторонами в правовій моделі їхньої поведінки, а саме надання страхувальнику з боку страховика страхового захисту. При цьому важливо підкреслити, що саме у структурній єдності юридичного складу настає наслідок у формі страхового захисту. Наприклад, факт укладання договору страхування ще не є достатньою підставою для надання страхової послуги з боку страховика, оскільки для надання страхового захисту страхувальник повинен сплатити страхові внески.

Наступним ключовим питанням у характеристиці страхової послуги є визначення її результату та критерії його оцінки, зокрема якості. З певної точки зору сама страхова послуга є кінцевим результатом діяльності страхової компанії щодо задоволення потреб клієнтів, пов'язаних із захистом їхніх майнових та особистих інтересів. По суті, у процесі надання страхової послуги, страхова діяльність і результат (сама послуга), який є наслідком діяльності, існують одночасно та синхронно.

Зі свого боку В. Базилевич акцентує свою увагу на тому, що головним змістом страхової послуги є надання страхового захисту покупцеві страхового поліса. Згідно з його розумінням страхова послуга є послугою у вигляді права на отримання страхового захисту страхувальником у разі настання страхової події та зобов'язань страховика реалізувати це право²⁴.

Водночас окремі дослідники, відстоюючи свою позицію щодо страхових послуг, взагалі пропонують виключити це поняття як правову

²³ Клапків (н 14) 43.

²⁴ В Базилевич, 'Сучасна парадигма страхування: суть та протиріччя' (2006) 81–82 Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка 9.

категорію. Так, О. Худяков зазначає, що страхування ні з економічної, ні з правової точок зору не відноситься до діяльності з надання послуг (зокрема і в тому випадку, коли розглядається як “специфічна послуга”), а договір страхування – до різновидів договорів із надання послуг. При цьому автор наголошує, що у процесі здійснення страхування страховик надає страхувальнику не послугу, а здійснює його страховий захист, який матеріалізується у страховій та інших виплатах. Однак О. Худяков визнає, що вираз “страхова послуга” отримав поширення у термінології страхової справи²⁵.

Відповідно до такого підходу простежується нівелювання в економічному та юридичному сенсі таких понять, як “страховий захист”, “страхова послуга” та “страхування”. Це дає підстави не погодитися із наведеною вище позицією О. Худякова і поставити під сумнів правильність такого висновку у межах дослідження страхових послуг у господарсько-правовому аспекті.

У зв’язку з зазначеним доцільно провести дослідження питання співвідношення страхової послуги та страхового захисту на основі розуміння їхньої економічної та господарсько-правової природи, оскільки категорія страхового захисту є певною абстракцією, що відображає певну сукупність правових відносин між суб’єктами надання та отримання такого захисту.

З певної точки зору механізм надання та отримання страхового захисту варто розглядати як ключовий мотив здійснення розподілу ризиків і відповідальності у межах договорів страхування. Через це важко собі уявити процес купівлі-продажу “страхового захисту” як такого. На нашу думку, коректніше говорити про те, що об’єктом купівлі-продажу є певним чином репрезентована й оформлена послуга з надання страхового захисту.

Уявляється, що з практичної точки зору цінність страхової послуги для страхувальника становить безпосередній корисний ефект – задоволення потреб у страховому захисті, а не сама діяльність як процес надання послуги. Потреба у страховому захисті є при цьому об’єктивно необхідною умовою існування таких послуг. Враховуючи цей аспект, можна зробити висновок, що у певному сенсі страхова послуга – це послуга з надання страхового захисту.

Деякий інший підхід повинен бути при дослідженні страхової послуги як результату страхової діяльності. Як було зазначено вище, ст. 352 ГК України визначає страхування як діяльність страховиків, пов’язана з наданням страхових послуг страхувальникам, щодо захисту їх майнових

²⁵ А Худяков, *Страховое право* (Юридический центр Пресс 2004) 554–5.

інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків)²⁶.

У цьому контексті викликає інтерес використання у законодавстві терміна “пов’язана” відносно страхування та страхових послуг, оскільки це відрізняється від загальних положень ГК України щодо визначення господарської діяльності.

Так, ст. 3 ГК України передбачає, що господарська діяльність – це ‘діяльність суб’єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність’²⁷. Уявляється, що застосування терміна “пов’язана” у межах визначення поняття страхування, на відміну від “спрямована”, далеко не повною мірою відображає сутність надання страхових послуг як важливої складової страхування у сфері господарювання.

Також варто звернути увагу, що з теоретичної точки зору ознаками господарської діяльності є: 1) зміст – виробництво продукції (товарів) виконання робіт, надання послуг, що здійснюються з використанням певних ресурсів; 2) мета – досягнення економічних і соціальних результатів з одержанням чи без одержання прибутку; 3) результат – продукція (товари), роботи, послуги, що мають вартісний вираз і цінову визначеність.

З урахуванням зазначеного вище вважаємо за можливе розглядати у господарсько-правовому значенні страхові послуги як такі, що мають вартісний вираз та цінову визначеність і є результатом страхової діяльності. Відповідно, змістом страхової діяльності є надання страхових послуг із використанням певних ресурсів.

У контексті опрацювання страхових послуг необхідно зосередити увагу на ще одному важливому аспекті: страхувальник, який купує страховий продукт, купує не тільки страховий захист, а й інші послуги, які не передбачають надання страхового захисту. Таку можливість закріплено у Законі, де передбачено право страховика надавати допоміжні та консультаційні послуги²⁸. Наприклад, при здійсненні страхування автотранспортних засобів (КАСКО) можуть додатково надаватися послуги технічного та медичного характеру.

Так, наприклад С. Скибінський та Н. Балук, звертаючи увагу на таку класифікацію, підкреслюють, що залежно від виду страхування, рівня формування споживчої вартості страхового продукту можуть реалізовуватись через страхові послуги як основного, так і додаткового характеру. Один страховий продукт може об’єднувати послуги з різних видів страхування та нестрахові послуги. Страхові продукти можуть містити

²⁶ Господарський кодекс України (н 2).

²⁷ Там само.

²⁸ Про страхування (н 3).

одну послугу і бути простими. Існують також пакетні, які складаються з багатьох послуг, одна з яких основна²⁹.

Отже, можливість надання з боку страховика пакету послуг, що поділяються на основні (передбачають надання страхового захисту) та додаткові (не передбачають надання страхового захисту) потребує відповідного відображення не тільки на рівні договору страхування як індивідуально регулятора відносин між страховиком і страхувальником, а й на рівні господарського законодавства. Для вирішення цього завдання доцільно закріпити у господарському законодавстві основний критерій розмежування, а саме наявність результату надання послуги у вигляді страхового захисту.

З урахуванням господарсько-правової природи страхування як виду господарської діяльності, що має комплексний характер, доцільно визначити, що страхова послуга не зводиться до самої дії або діяльності страховика, а може розглядатись як окреме явище, що має характер нематеріального блага та полягатиме у наданні страховиком страхувальнику страхового захисту у разі настання певних подій (страхових випадків). Уявляється, що саме у такому розумінні страхова послуга є центральним сегментом – ядром страхування.

Відповідно, процес надання страхової послуги у господарсько-правовому значенні пропонується розглядати як комплекс фактичних та/або юридичних дій страховика (що мають значення юридичного факту, оскільки їхнє вчинення спричиняє правові наслідки для страхувальника), спрямованих на запобігання, подолання і відшкодування збитків, заподіяних конкретним об'єктам, матеріальним цінностям юридичних і фізичних осіб, життю і здоров'ю фізичних осіб тощо, і відбувається у певному порядку, визначеному згідно з умовами договору та/або вимогами законодавства і передбачає декілька етапів, зокрема й укладання договору та належне виконання своїх зобов'язань учасниками процесу.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави для висновку, що страхові послуги можна віднести як до основних, тобто послуг із надання страхового захисту, так і додаткових, що не передбачають надання страхового захисту страхування як виду господарської діяльності (наприклад, консультаційні).

Отже, для створення найбільш ефективної та повномасштабної реалізації потреб страхувальників як учасників відносин страхування через одержання ними цілісного страхового продукту, а не окремих послуг, пропонується ч. 1 ст. 352 ГК України викласти у такій редакції: *“Страхування – це діяльність спеціально уповноважених державних організацій та суб'єктів господарювання (страховиків), спрямована на надання послуг юридичним особам або громадянам (страхувальникам) щодо захисту їх-*

²⁹ С Скибінський, Н Балук, ‘Поняття страхової послуги, її специфіка та характеристика’ (2007) 17 Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України 161.

ніх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків), за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів, а також надання інших додаткових послуг (ремонт ушкодженого майна, юридичне сприяння, заміна пошкодженого майна, консультування тощо)”.

Безумовно, це дослідження не вичерпує всіх проблемних питань, що стосуються правового регулювання надання страхових послуг, а висновки і пропозиції можуть стати підґрунтям для подальшої наукової дискусії та залишатися предметом подальших наукових досліджень.

REFERENCES

Bibliography

Authored book

1. Gronroos C, *Service management and marketing* (West Sussex) (2000) (in English).
2. Hudyakov A, *Strahovoe pravo* (Yuridicheskij centr Press 2004) (in Russian).
3. Klapkiv Yu, *Rynok strakhovykh posluh: kontseptualni zasady, tekhnichni innovatsii ta perspektyvy rozvytku* (2020) (in Ukrainian).
4. Patsuriia N, Voitsekhovska I, Holovachova A, *Pravove rehuliuвання діяльності у сфері страхування та перестрахування: проблеми теорії та практики* (Lira-K 2017) (in Ukrainian).
5. Rieznikova V, *Pravove rehuliuвання посередництва у сфері господарювання (теоретичні аспекти)* (2010) (in Ukrainian).

Journal articles

6. Bazylevych V, 'Suchasna paradyhma strakhuvannya: sut ta protyrichchia' (2006) 81–82 *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika* 9 (in Ukrainian).
7. Bepalova A, 'Suchasni vymohy do strakhovykh posluh' (2016) 1 *Finansy, uchet, banki* 45 (in Ukrainian).
8. Bohomaz N, 'Marketynhovi stratehii na ukrainskomu strakhovomu rynku' (2006) 81–82 *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriiia "Ekonomika"* 65 (in Ukrainian).
9. Hamankova O, 'Strakhova posluha yak produkt diialnosti strakhovykh kompanii v umovakh rynku' (2008) 104 *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriiia "Ekonomika"* 65 (in Ukrainian).
10. Ponomarenko M, 'Strakhovi posluhy yak rezultat transformatsii produktu strakhovoi kompanii' (2015) 48 *Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii. Seriiia ekonomichni* 95 (in Ukrainian).
11. Bazylevych V, 'Suchasna paradyhma strakhuvannya: sut ta protyrichchia' (2006) 81–82 *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika* 9 (in Ukrainian).
12. Skybinskyi S, Baluk N, 'Poniattia strakhovoi posluhy, yii spetsyfika ta kharakterystyka' (2007) 17 *Naukovyi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy* 161 (in Ukrainian).

13. Sadykova L, Korobejnikova E, 'Kriterii klassifikacii strahovykh produktov' (2014) 8 OGU 170 (in Russian).

Theses

14. Hamankova O, 'Rynok strakhovykh posluh Ukrainy: sutnist, tendentsii ta shliakhy rozvytku' (avtoref dys dys d-ra ekon nauk, 2010) (in Ukrainian)
15. Trynchuk V, 'Formuvannia ta rozvytok marketynhu strakhovykh kompanii' (dys kand ekon nauk, 2004) (in Ukrainian).

Iurii Moisieiev
Yuliya Uralova

INSURANCE SERVICE IN THE DOCTRINE OF COMMERCIAL LAW

ABSTRACT. The necessity of ensuring sustainable development of the Ukrainian insurance market on the basis of the integration and harmonization with the EU countries, the introduction to the national legislation of European standards, principles, and culture of provision of insurance services objectively determine the need to improve the legal regulation of provision of insurance services. The specifics of insurance services require profound and comprehensive research of various aspects of this legal category in order to increase the level of insurance protection and determine the essence of providing insurance services in modern management conditions.

The purpose of the article is to disclose the economic and legal nature of insurance services as a result of insurers' activity and realization of a comparative analysis of existing in the legal doctrine of economic law definitions of insurance and insurance services, insurance product, and their correlation.

Considering the fact that in the scientific environment, there are quite many theoretical concepts when the insurance service is considered as an action, activity, economic good, functions, economic relations, or operation, it is necessary to clarify the concept of insurance serves as a body of process and result. It is noted that the insurance service is a complex legal category, the essence of which is complex and can be considered in economic and legal aspects, focusing on the inherent characteristics of the product, which has a price and cost nature.

It is substantiated that an important manifestation of the specifics of insurance services is the unity of the process of providing the service and its result – meeting the needs of insurers in insurance protection. Based on this approach, the classification of insurance services is proposed, which envisages the separation of two main groups – the main and additional. Insurance protection services should be considered as the main ones, while other services that do not provide insurance protection are additional.

As a result of the analysis of the basic concepts of understanding of insurance service, it is additionally argued that taking into account the economic and legal nature of insurance as a kind of economic activity, insurance service is not reduced to the action itself or activity of the insurer and can be considered as a separate phenomenon that has the character of intangible welfare and will consist in the provision of insurance protection by the insurer to the insured in case of certain events (insured events).

Юрій Моїсєєв, Юлія Уралова

Accordingly, the process of providing insurance services in the economic and legal sense is proposed to be considered as a set of actual and/or legal actions of the insurer (which have the significance of a legal fact, as their commission causes legal consequences for the insured), aimed at preventing, overcoming and compensation for damage caused to specific objects, material goods of legal entities and individuals, life and health of individuals, etc., and occurs in a certain manner determined by the terms of the contract and/or legal requirements and involves several stages, including concluding a contract and properly fulfilling their obligations by the participants in the process.

The authors conclude that it is necessary to clarify in economic legislation the concept of insurance as a kind of economic activity considering the classification of insurance services into basic and additional.

Accordingly, it is proposed to consider insurance as an activity of specially authorized state organizations and business entities (insurers) aimed at providing services to legal entities or citizens (insured) to protect their property interests in case of events (insurance cases) specified by law or insurance contract, at the expense of monetary funds, which are formed by the payment of insurance premiums by insurers, as well as the provision of other additional services (repair of damaged property, legal assistance, replacement of damaged property, consulting, etc.).

To ensure practical aspects in the development of modern approaches to the legal regulation of the provision of insurance services, it is proposed to amend the current legislation, in particular the Commercial Code of Ukraine.

KEYWORDS: insurance; insurance service; insurance product; insurance protection; insured; insurer.